

УКРАЇНЦІ ПРЯШІВЩИНИ ТА МАРАМОРОЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (словацька та румунська моделі асиміляційних процесів)

У дослідженні приділено увагу загальнотеоретичним проблемам асиміляційних процесів. На прикладі української етнічної меншини Словаччини та Румунії кінця ХХІ століття, аналізуються деякі особливості національної політики цих держав. Автори, базуючись на польових та опублікованих матеріалах, приходять до висновку про значне прискорення темпів асиміляції українського населення, що стало результатом спільного впливу, як державної політики, так і факторів природної асиміляції.

Ключові слова: асиміляція, національна політика Словаччини та Румунії, українська етнічна меншина.

Дослідження етнічних процесів набули актуальності з розвитком національних держав. Європейські революції середини ХІХ ст. засвідчили не тільки ріст національної свідомості окремих народів, але також привернули увагу до етнооб'єднувачих та етнорозмежувальних процесів. До перших, які є предметом нашої уваги, відносять інтеграцію, консолідацію та асиміляцію. *Міжетнічна інтеграція* – процес культурного, політичного та економічного зближення етносів, без зміни етнічної подоби, свідомий вибір пристосування до умов з метою збереження ідентичності, на противагу ізоляції або асиміляції. Подібні процеси відбуваються на теренах сучасної Європи. *Міжетнічна консолідація* – зближення близьких етносів, у яких етнічна подоба може бути споріднена. Такі процеси нині проходять в країнах Південно-Східної Азії та Африки. У реальному житті консолідація рано чи пізно переходить в асиміляцію, приводить до втрати попередньої ідентичності і набуття нової.

Визначимося із поняттям *асиміляції* (з лат. уподібнення, ототожнення). Це – процес розчинення представників одного етносу усередині іншого, як правило більш чисельного або ж політично панівного, державотворчого етносу (титульної нації)¹. Такий процес призводить до неминучої зміни етноідентифікації представників асимільованої групи. Такі люди починають вживати навіть у повсякденному спілкуванні мову панівного етносу, ототожнювати себе із "титульною нацією", оскільки статус "меншини" вже не задовольняє їхніх амбіцій. Тобто, на особистісному рівні асиміляція стає вигідною для представників національних меншин. Вони можуть "стати такими як всі", перейшовши на мову, цінності та моделі поведінки домінуючої групи².

Етнічну асиміляцію поділяють на природну (добровільну) та насильницьку (примусову). Природній процес асиміляції є результатом тривалих контактів на міжетнічному рівні (міжетнічні шлюби, робота в інтернаціональних колективах тощо). Насильницька асиміляція відбувається через політику офіційних органів влади, які забороняють чи обмежують культивування рідної мови, традиції, спосіб життя та цінності представників національних чи етнічних меншин³.

З історичного досвіду людства відомі різні варіанти асиміляційних процесів. Класичними серед них є римська, німецька, французька, іспанська, московська моделі, тощо. Не дивлячись на основу асиміляційних процесів (відповідно до моделі), кожна держава має свій набір практик по досягненню мети, які можуть набувати різних форм протягом відносно нетривалого періоду. До прикладу, українізація 20 – 30-х років ХХ ст., українізація часів відлиги та Шелеста, "тиха українізація" чи "українішання" 1990-х років.

Завданням кожної країни є збереження територіальної цілісності та внутрішнього спокою. В унітарних державах прагнення нацменшин розвивати свою культуру, домагання політичних прав, може розцінюватися як загроза цілісності держави, – особливо, якщо нацменшина є автохтонним населенням, як у випадку із українцями Словаччини та Румунії. Для відвернення потенційної загрози, державна політика може сприяти прискоренню природного асиміляційного процесу. В умовах диктату титульної нації звуження кордонів етнічного буття будь-якої національної меншини приводить до росту її внутрішнього етнічного неспокою. Невідповідність між реальним станом та бажаним внутрішнім етнічним стремлінням (мотиваційне та ціннісне протиріччя) тягне комплекс вини та неспокій, може привести до неадекватної реакції, що державі є небажаним⁴. Тому, для зняття етнічної напруги, нею можуть використовуватися два принципово відмінні рішення 1) поступове зниження та звуження етнічних прав і обов'язків (етнічних зобов'язань) – прискорення природної асиміляції; 2) структурні перебудови, які мають за мету збереження, ускладнення та розвиток етнічної системи (повага етнокультурної самобутності меншини, відтворення-виховання її етноідентичності), що відповідає політиці мультикультурності.

Предметом нашого дослідження не є вивчення сучасної етнічної ідентичності словацьких та румунських українців – це тема варта окремої уваги. Метою нашої праці, буде спроба порівняти моделі асиміляційного процесу на прикладі української національної меншини Словаччини та Румунії, показати як фактори природної асиміляції переплітаються із національною політикою цих двох держав.

Словаччина

З приводу факту асиміляції українців Словаччини достатньо порівняти дані переписів населення країни протягом 80 років, подивитися останні дослідження, щоб пересвідчитися – українська меншина зникає⁵.

Обґрунтуванню автохтонності українців Словаччини, які користуються також етнонімом "русини", присвячені праці багатьох науковців⁶. У цій країні українці проживають переважно в чотирьох повітах – Старій Любовні, Бардейові, Свиднику та Гуменному. За неофіційними даними їх кількість нараховує біля 200 тисяч, офіційні переписи представляють інші цифри. На 2001 рік українцями-русинами вважало себе близько 35 тисяч (0,60% населення країни). Іншу цифру представляють дані на основі мови – українську мову за рідну визнає майже 63 тисячі населення (1,16%)⁷.

На кінець ХХ століття політику словацької держави щодо української нацменшини характеризували два напрями:

1) Протягом 1990-х років у країні йшов процес спотворювання позитивного іміджу українців. В ЗМІ систематично дискредитувалося українство, спостерігалось тенденційне спотворення і фальсифікація українського етногенезу та історії, заохочувалася дискримінація українців, виховувалася українофобія⁸.

2) Паралельно створенню негативного іміджу українства, у Словаччині йшов процес творення нової етнічної реальності – русинського народу, що подавалося як відновлення історичної справедливості⁹.

Цей процес знайшов підтвердження тенденційним висновкам науковців, які свідчать, що в Словаччині українців ніколи не було. У виданнях Словацької Академії наук пропагується теза, що українці Словаччини утворилися в результаті українізації русинів, яка проходила в 1945 – 1989 роках¹⁰.

У 1995 році в країні кодифіковано неіснуючу русинську мову та алфавіт. У школах місць компактного проживання русинів-українців почали, однак не завершили (оскільки нема спеціалістів), запроваджувати русинську мову викладання, виходять русинські газети та журнали, виділяється державна допомога русинській національності, підтримується діяльність русинських організацій (Rusynska Obroda, тощо). Результатом спроб розвитку русинської освіти, стало також значне погіршення фінансування українських шкіл при загальному зменшенні їх кількості.

Під впливом чинників маскультури, глобалізації, на основні позиції у формуванні та підтриманні національної ідентичності українців виходять словацькі ЗМІ, культурна політика держави. Результатом дії цих чинників стало наступне: серед дезорієнтованого населення етнічних українських земель знижується прихильність до української ідентичності при одночасно-

му рості русинської орієнтації. Більше того, деформація етнічного самоусвідомлення, спричинена вихованням українофобії на державному рівні, приводить до бажання українців Словаччини якомога швидше стати членом словацького соціуму, позбувшись тягара українства – етнічна ідентичність витісняється громадянською ідентичністю, словацьким патріотизмом¹¹.

Таким чином, щодо українців-русинів, Словаччина обрала шлях дискредитації україноорієнтованої етнорефлексії/ідентичності, виховання українофобії та паралельно формування-конструювання нової етноідентичності – русинського народу. Обрана політика приводить до розчленування цілого на менші частини, кожна з яких легше асимілювати. Низка чинників поки що сприяє збереженню меншини (релігійна віра, елементи традиційної культури, мова), але реалії тривалого співжиття в одній країні із словаками, не сприяють значному опору асиміляційним процесам, особливо тепер, коли традиційна культура не грає такої захисної ролі, як це було ще років з 50 тому.

Перспективи української меншини на сучасному етапі виглядають не дуже оптимістичними. Відсутність підтримки з боку України приводить до того, що ця нацменшина в Словаччині може зникнути вже протягом одного покоління. Щоб запобігти цьому слід налагоджувати контакти з материнським етносом.

Румунія

Українці Румунії які є автохтонами, компактно проживають у населених пунктах, які представлені чотирма історико-етнографічними ареалами: Мараморощина, Буковина, Банат, Добруджа. За неофіційними даними тут мешкає в межах 200 – 300 тис. українців. Однак офіційні дані перепису населення 1992 р. в Румунії засвідчили проживання 66833 українців. Останній перепис населення 2002 р. зафіксував вже тільки 61 353 чол., які ідентифікувалися українцями, тобто 0,3% від всього населення країни. Фактично, асиміляція та зменшення українського етнічного масиву відбувається на очах.

Найбільша кількість української громади (36685 чол., майже 60%) проживає саме в Марамороському повіті Румунії¹². Українська спільнота Мараморощини так само, як і Пряшівщини поступово асимілюється, зменшується кількісно. Румунська модель є доволі простою та дієвою. Стара формула "розділяй та володарюй" проявляється у плані розмежування громадських організацій української національної меншини. Починаючи із 1990 року діє Союз українців Румунії. Внутрішні суперечки між елітою української національної меншини спричинили появу альтернативної організації – Демократичного Союзу українців Румунії. Згідно румунського законодавства вони мають право на фінансову підтримку з боку держави¹³. У середовищі місцевої інтелігенції Мараморощини неоднозначні оцінки діяльності СУР. Під час відвідин цього краю упродовж 2001 – 2003 років (М.З.) та у жовтні 2006 року (М.З., П.Л.), чисельних бесід із жителями-українцями гірських сіл Мараморощини стає зрозумілим наступний факт: сільська інтелігенція розмежована, у багатьох випадках не задоволена розподілом коштів СУРу. У такій ситуації виникає апатія місцевих українців до громадського життя.

Зауважимо, що на відміну від українців Пряшівщини, які визначають себе "русинами", українці Мараморощини чітко усвідомлюють себе як "українці". Тому рутенська організація, яку очолив Г.Фірцак поки що немає якоїсь підтримки серед українства Мараморощини. Під час етнологічної експедиції у жовтні 2006 року в с. Ремети повіту Марамуреш серед місцевих жителів доводилось фіксувати точку зору про "рутянський" характер місцевого українства. Теоретично, – заперечуючи, що вони не є гуцулами, в яких найбільше українськості, частині місцевої інтелігенції, при потужній роботі товариства рутенів, можна нав'язати думку про належність до окремого русинського етносу, як це має місце на Пряшівщині. Отож, можна задати питанням: чи не буде використаний досвід словаків при формуванні нової народності із кодифікованою мовою? У той же час, на сторінках україномовних та румуномовних видань СУРу (останні місцеве українство читають більше) упродовж останніх років точилася дискусія і про окрему "гуцульську етноідентичність", що поки не знаходить значний відгук в середовищі українців, однак при форсуванні подій та сприянні влади це може привести в майбутньому і до такого розвитку подій. Таким чином, творячи нові товариства, влада "поділяє і контролює" громадсько-політичне життя української спільноти Румунії.

Зазвичай мова, культура та релігія є чинниками, які забезпечують підтримання етнічної ідентичності. Однак, в умовах румунської національної державності, традиційна українська

культура поступово перестає грати вирішальну роль. Через вплив маскультури, моди тощо, українці Мараморощини поступово мовно інтегруються в румунський соціум.

Мовна асиміляція каталізується ще й через значні міграційні процеси, які охопили українство повіту Марамуреш. Значна частина переїжджає до низинного повіту Сату Маре, де є можливість працювати на землі і жити більш заможнo. У випадку переселення до інших повітів українці повністю інтегруються в румунське суспільство, виховують дітей державною (румунською) мовою. В такій ситуації типовими є зафіксовані випадки спілкування внуків із дідом і бабою румунською мовою. Хоча діти розуміють українську мову, все таки розмовляти нею не наважуються. Крім цього, останнім часом популярним і модним є звичай давати традиційні імена дітям в їх румунському звучанні ("Іон", "Дімітріу", "Маріус", "Маріора" тощо).

Відкритою є тема дослідження міжетнічних шлюбів серед українців. І якщо в селах Мараморощини зберігається шлюбна ендогамія, в румунських етнічних селах українці одружуються переважно з представниками титульного етносу. Втім, вже зрозумілий висновок, який зробить майбутній дослідник: через міжетнічні шлюби місцеве населення асимілюється мовно, культурно і безповоротно. Майбутній перепис тільки засвідчить зменшення кількості осіб, які будуть йменувати себе українцями.

Важливу роль у мовному питанні відіграє освіта. З приходом до влади на початку 1960-х років Н. Чаушеску, українські школи були закриті, не відновили вони діяльність і в сучасності. Слід відзначити, що у Словаччині законодавчо гарантовано право організовувати школи нацменшинам, якщо її представники складають більше 20% населення певної місцевості. У Румунії, навіть у повністю українських селах Мараморощини, діти навчаються в школах, де українською викладається тільки предмет "українська мова". У країні функціонує єдиний український навчальний заклад – ліцей ім. Т.Г. Шевченка в м. Сігеті, що випускає спеціалістів на рівні бакалаврів. Однак, навіть у ньому більшість предметів викладається румунською мовою, оскільки нема відповідних українських кадрів. Молодь змушена опановувати освіту румунською, внаслідок чого на мікросоціальному рівні, в умовах відсутності офіційного україномовного діловодства, фактичній відсутності українських ЗМІ, мова перестає бути диференціюючим чинником.

Релігійна ідентичність у випадку Румунії також не має вирішального впливу, оскільки румуни підтримують православ'я. Тому зазвичай, щоб добре розуміти Біблію та іншу священну літературу, використовують поряд із старослов'янськими текстами знову ж таки румунські відповідники. Останнім часом спостерігаємо іншу тенденцію – зростає кількість прихильників неопротестантських конфесій (Свідки Іегови, баптисти, євангелісти, "суботники"). У своїх богослужіннях вони застосовують виключно румунську мову. Новонавернені не цікавляться українською традицією, не святкують українських свят, не співають народних пісень, не бажають розмовляти українською мовою, з підозрою ставляться до всіх чужих (не своєї віри). Про деструктивну роль неорелігій на Закарпатті вже починають говорити дослідники¹⁴. Отож, на румунському етнокультурному ґрунті вона теж існує і потребує детального вивчення в контексті висвітлення асиміляційних процесів серед українців.

Отже, традиційна українська культура серед українців Мараморощини внаслідок *добровільно-примусової асиміляції* зазнає значних деформацій. Українці Мараморощини поставлені в такі умови, що не залишається нічого іншого, крім поступової асиміляції. Внаслідок відсутності мовних контактів з Україною, відсутності рідномовної освіти, браку педагогічних кадрів молоде покоління просто не зацікавлено у збереженні української етноідентичності. У майбутньому, якщо не вживати якихось заходів з боку активістів та при подальшій мовчазній відсутності підтримки з боку України, пройде трохи більше життя одного покоління і асиміляція завершиться.

Таким чином, зважаючи на відсутність (за рідкісним виключенням) підтримки румунських та словацьких українців з боку України, можна зробити висновок про велику можливість того, що протягом життя одного (Словаччина) двох (Румунія) поколінь, українська меншина в цих країнах зникне. Причинами є природні (змішані шлюби, відірваність від материнського етносу та тривале життя в іншій державі) та штучні (мовна, культурна, освітня та інша політика держави) чинники процесу асиміляції. Однак є також підстави сподіватися, що вступ Словаччини та Румунії до Євросоюзу, де політика мультикультурності має значну популярність, приведе, до позитивного вирішення питання нацменшин, що сприятиме партнерським відносинам України із Румунією та Словаччиною.

- ¹ Lexicon of terms and concepts in public administration, public policy and political science. – K., 1998. – P.22.
- ² Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент: Учеб. пособие. – М., 2005. – С.331.
- ³ Основи етнодержавознавства. Підручник // За ред. Ю.І. Римаренка. – К., 1997. – С.541.
- ⁴ Бгажноков Б.Х. Основания гуманистической этнологии // Этнографическое обозрение. – №6. – 2000.
- ⁵ Сополіга Мирослав. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини // Наукові записки Музею україно-руської культури в Свиднику. – Пряшів, 2001; Cižmarova Maria. Ukrajinske narodnostne skolstvo na Slovensku v procese evropskej integraci // Evropske občianstvo a narodna identita. – Prešov, 2006; Kredatusova Jarmila, Kredatusov Juraj. Ukrajinska mensina na Slovensku súčasnosť a perspektivy // там само; Pekar Martin. Identita narodnostnych mensin na Slovensku po roku 1918 v suradniciach štátnej politiky a zmluvy o ustave pre Evropu // там само; Srb Vladimir. Ukrajinske-rusinske obyvatelstvo v Česko-Slovensku 1970 – 1990 // Slovensky Narodopis – №4. – 1992.
- ⁶ Генсьорський А.І. До походження закарпатських русинів // Український історичний журнал. – №10. – 1968.; Магочій Павло Роберт. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). – Ужгород, 1994; Мишанич Олекса. Карпати нас не розлучать. – Ужгород, 1993; Наулко В. До питання етнічної ідентифікації русинів // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура. – К., 2000; Мушунка Микола. Pohl'ad z ineho zorneho uhla (K prispievku P.R.Magosciho "Karpatski rusini: súčasny stav a perspektivy v budúcnosti") // Slovensky Narodopis – №2. – 1992; Йоро ж. Na margo odpovede prof. P.R.Magosciho // Slovensky Narodopis – №4. – 1992; Sopoliga Miroslav. Encyclopedia ludovej kultury Slovenska z hladiska prezentacie rusinov-ukrajincov // Slovensky Narodopis – №4. – 1995.
- ⁷ Kredatusova Jarmila, Kredatusov Juraj. Ukrajinska mensina na Slovensku – súčasnosť a perspektivy // Evropske občianstvo a narodna identita. – Prešov, 2006.
- ⁸ Сополіга Мирослав. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини // Наукові записки Музею україно-руської культури в Свиднику. – Пряшів, 2001.
- ⁹ Sopoliga Miroslav. Encyclopedia ludovej kultury Slovenska z hl'adiska prezentacie rusinov-ukrajincov // Slovensky Narodopis – № 4. – 1995; Йоро ж. K problematike etnickej historie a narodnostnej identifikacie Ukrajincov na Slovensku // Etnologicke rozpravy. – №2. – 2002.
- ¹⁰ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. I. a II. zv. – Bratislava, 1995; Haraksim L'udovit. Ad marginem prispievku P.R.Magosciho "Karpatski rusini: súčasny stav a perspektivy v budúcnosti" // Slovensky Narodopis – №2. – 1992; Mušynka Mikoла. Pohl'ad z ineho zorneho uhla (K prispievku P.R.Magosciho "Karpatski rusini: súčasny stav a perspektivy v budúcnosti") // Slovensky Narodopis – № 2. – 1992; Magocsi Paul Robert. Karpatski rusini: súčasny stav a perspektivy v budúcnosti // Slovensky Narodopis – № 2. – 1992; Йоро ж. Odpoved // Slovensky Narodopis – №3. – 1992; Rozhovor s Patriciou Krafcikovou // Slovensky Narodopis – № 4. – 1997; Zieba Andrzej A. Niekol'ko uvah na temu článku Paula R.Magosciho "Karpatski rusini: súčasny stav a perspektivy v budúcnosti" // Slovensky Narodopis – №2. – 1992.
- ¹¹ Сополіга Мирослав. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини // Наукові записки Музею україно-руської культури в Свиднику. – Пряшів, 2001. – С.71.
- ¹² Михайлюк М. Скільки українців у Румунії і де вони проживають // Український вісник. – 2006. – №13 – 14 (липень – серпень). – С.5.
- ¹³ Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Українці Румунії: Сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. – К., – Рівне, 1999. – С.33.
- ¹⁴ Шандор Ф. Неорелігії на Закарпатті // Державно-церковні та міжнаціональні відносини (український та зарубіжний досвід). Збірник наукових праць. Укладач: М.Палінчак. – Ужгород, 2001. – С.41 – 46.

V исследовании обращается внимание на общетеоретические проблемы процессов ассимиляции. Также, на примере украинского этнического меньшинства Румынии и Словакии начала XXI века, сделан анализ некоторых особенностей национальной политики этих государств. Авторы, основываясь на полевых и опубликованных материалах, пришли к заключению о существенном увеличении темпов ассимиляции украинского населения, как результат совместного влияния государственной политики и факторов естественной ассимиляции.

Ключевые слова: ассимиляция, национальная политика Словакии и Румынии, украинское этническое меньшинство.

In course of investigation our attention was paid to the general theoretical problems of assimilation processes. Also, by the example of Ukrainian ethnical minority of Romania and Slovakia at the beginning of the XXI century, the analysis of some peculiarities of these countries' national policy was made. The authors, basing on the field study and published materials came to conclusion about essential increase of Ukrainian population's assimilation rate, as a result of influence of both national policy and factors of natural assimilation.

Key words: assimilation, Slovakia and Romania national policy, Ukrainian ethnic minority.